

Předmět:

JSB151 „Historické kořeny balkánských nacionalismů, 19. století“
(podzimní semestr 2020)

Středa, 10:00 – 11:40

OBECNÉ RYSY SPOLEČENSKÉHO VÝVOJE NA BALKÁNĚ NA PŘELOMU 18. A 19. STOLETÍ

1. V 18. století se již jednoznačně začala projevovat **všestranná krize osmanské říše.**

Turecko v tomto století prohrávalo většinu válek, které vedlo s habsburskou monarchií či carským Ruskem. V důsledku válečných porážek se území osmanské říše postupně stále zmenšovalo a citelně slábla politická i vojenská moc sultánovy říše.

2. V důsledku slábnutí osmanské říše **se její prostor stával objektem tzv. východní otázky.**

Tehdejší hlavní evropské velmoci (Velká Británie, Francie, habsburská monarchie, Rusko) se stále intenzivněji vměšovaly do vnitřních poměrů Turecka s cílem prosadit v něm svůj politický vliv a případně se zmocnit i některých částí území osmanské říše. (Jako klasický příklad se uvádí chování Ruska po vítězství v rusko-turecké válce, která byla v roce 1774 uzavřena mírem podepsaným v Kjučuk Kajnardža. Na základě tohoto míru se Rusko v následujícím období stále intenzivněji vměšovalo do vnitřních poměrů Turecka, když tvrdilo, že jmenovaná mírová smlouva mu údajně umožňuje intervenovat v případě potřeby ochrany práv pravoslavných obyvatel osmanské říše u turecké vlády.)

3. Zároveň **docházelo k rychlému rozkladu hospodářského systému osmanské říše.**

Území osmanské říše se v 18. a 19. století nacházelo již jen periférii světového obchodu. (Významnějšími světovými trhy byla Amerika, Indie, Čína a Dálný východ, většina světového obchodu se v té době realizovala po moři, nikoliv jako v 15.–17. století po souši, kdy z kupeckých karavan, které dopravovaly zboží z Asie do Evropy ekonomicky profitovala právě osmanská říše.) Přesto se v Turecku v průběhu 18. a 19. století rychle šířilo zboží z vyspělých západních zemí, v důsledku čehož docházelo k postupné likvidaci domácích řemesel a obchodu. Osmanská říše se dostávala do silné závislosti na vyspělých západních zemích i po stránce technologické a finanční.

4. V 19. století se v osmanské říši stále intenzivněji projevovala i **politická anarchie**.

Zchudlá státní pokladna nebyla schopna vyplácet žold janičářům – do té doby elitní součástí osmanské armády. V důsledku toho docházelo k častým rebéliím a násilným vzpourám janičářských jednotek. V některých osmanských provinciích se začátkem 19. století objevovaly i separatistické akce odbojných pašů. Jako příklad lze uvést rebelii tzv. mamlúků v Egyptě nebo separatistické snahy vidinského paši Osmana Pazvantoglua (v severních částech Bulharska) či Aliho paši z Janiny (v oblasti albánsko-řeckého pomezí v Epiru).

5. Na přelomu 18. a 19. století se na Balkán začaly zároveň šířit některé **ideové vlivy ze západní a střední Evropy**.

Jednalo se zejména o **myšlenky osvícenství**, které na konci 18. století (1789) významně přispěly k propuknutí Francouzské buržoazní revoluce, jež ukončovala feudální éru na západě Evropy a otevírala dveře kapitalistické společnosti. Od 20. a 30. let 19. století působil na Balkán ze západní a střední Evropy i **vliv evropského romantismu**, v důsledku kterého se na jihovýchod Evropy šířily mezi neturecké obyvatelstvo **ideje moderního nacionalismu** a zároveň i touhy osvobodit se z mnohaleté osmanské nadvlády.

Tři různé typy utváření novodobých (moderních) národních společností v tehdejší Evropě, resp. typů nacionalismu:

a) politicko-státní typ nacionalismus – v 19. století působil hlavně **na západě Evropy**, např. v prostředí porevoluční Francie, či **ve Spojených státech amerických**. **Politicky silný stát a liberální (občansky definovaný) legislativní (ústavní) systém** měly v těchto prostředích vliv na to, že se z regionálně i jazykově značně diferencovaných obyvatel Francie (mj. i z Bretoňců, Gaskoňců, Akvitánců, Korsičanů) stávali národně jednotní, uvědomělí „Francouzi“, a stejně tak v USA, kde se z etnicky a jazykově různorodých (anglicky, francouzsky, německy, španělsky, slovansky, afrikánsky aj.) mluvících přistěhovalců postupně stávali národně uvědomělí „Američané“.

b) kulturně jazykový typ nacionalismu – ten se projevoval **hlavně ve střední Evropě**, kde byl hlavním pojítkem v procesu postupného utváření moderních národů svébytný **jazyk**. **Jednotný spisovný jazyk umožnil** v průběhu 19. století např. **národní sjednocení Němců** (v původně regionálně, politicky i konfesionálně silně roztržitém prostoru), **Italů, ale např. také Čechů** (slovansky mluvících obyvatel Čech, Moravy a části Slezska).

c) etno-konfesionální typ nacionalismu – ten se projevoval právě na Balkáně, kde se moderní národní společenství utvářela sice rovněž zčásti na jazykovém základě, ale významnou roli v tomto procesu zároveň sehrály i rozdílné místní konfese. (Jeden příklad za všechny: Obyvatelé Chorvatska, Srbska, Bosny a Černé Hory mluvili v 19. a 20. století v podstatě stejným jazykem. Od konce 19. až do závěru 20. století se dokonce psalo o existenci společného „srbochorvatského jazyka“. Přesto v tomto prostoru nevznikl společný „srbochorvatský“ národ, ale na základě rozdílných náboženství se zde jako svébytná národní společenství postupně zformovali Chorvati /katolíci/, Srbové, resp. také Černohorci /pravoslavní/ a od druhé poloviny 20. století i jugoslávští Muslimové, dnes nazývaní Bosňáci /islámské víry a kulturní orientace/).

Doporučené literatura k problematice utváření národních společenství v prostoru Evropy:

Miroslav HROCH: *V národním zájmu*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 1999.

Miroslav HROCH (ed.): *Pohledy na národ a nacionalismus: čítanka textů*. Praha, Sociologické nakladatelství 2003.

Eric J. HOBSBAWN: *Národy a nacionalismus od roku 1780: program, mýtus, realita*. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2000.

Anne-Marie THIESSOVÁ: *Vytváření národních identit v Evropě 18. až 20. století*. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2007.

Miloš ŘEZNÍK: *Formování moderního národa (evropské „dlouhé“ 19. století)*. Praha, Nakladatelství Triton 2003.